

Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Частина 2. – С. 8–12.

УДК 821.161.2 – 2.029

ДРАМАТУРГІЯ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА У ТВОРЧИХ ЗАЦІКАВЛЕННЯХ

БОРИСА ТЕНА

Бойкарова Л. Р.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: Linure22@mail.ru

Стаття присвячена огляду перекладів драматичних творів В. Шекспіра, здійснених Борисом Теном. Для майстра важливо, аби в перекладі було передано ритміку та мелодійність першотексту й при цьому максимально збережено його зміст. Переклади Бориса Тена семантично насичені, засвідчують тонке відчуття мовних нюансів оригінальних текстів, глибоке осягнення їх поетики й проблематики. Борис Тен здає собі справу з того, що твори В. Шекспіра потребують вдумливого читання й потрактування. Перекладач тут – не так безпосередній учасник сценічних подій, як майстер складних шахових композицій, який з певної відстані зважає оптимальні рішення, добираючи найвідповідніші фігури. Це переклад, що формує інтелектуалів і потребу в добрій освіті та знанні Шекспірової творчості. Притому драматичний текст Бориса Тена звучить цілком невимушено й природно, ніби ллється як пісня.

Ключові слова: Борис Тен, першотекст, переклад, драма, поетичне мовотворення, рима.

Серед українських перекладачів ХХ ст. виділяються постаті таких майстрів як Максим Рильський, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Миколи Бажан, Василь Мисик, Євген Дроб'язко, Дмитро Білоус, Віктор Коптілов, Дмитро Паламарчук, Анатолій Перепада, Максим Стріха, Іван Світличний, Дмитро Павличко, Іван Драч... Постать Бориса Тена (справжнє ім'я Микола Васильович Хомичевський) по праву займає в цій плеяді гідне місце. Він був усебічно обдарованою, освіченою, багатогранною людиною, справжнім енциклопедистом: поет, музикант (диригент, композитор), мистецтвознавець, мовознавець, педагог, церковний і громадський діяч. Особливе місце у творчому житті Бориса Тена займає художній переклад. Як влучно висловився Олексій Опанасюк: «Сто зарубіжних авторів запросив до української оселі Микола Васильович Хомичевський» [2, с. 176].

Обмаль праць, присвячених творчості Бориса Тена, зокрема його ролі в галузі перекладу драматургії (а творам В. Шекспіра належить доволі помітне місце в перекладацькому доробку майстра), обумовлюють актуальність відповідної теми. Творчість англійського драматурга зацікавила Бориса Тена ще у 40-х роках ХХ ст., відтоді інтерес до неї не згасає.

В українській перекладацькій шекспіріані важливе місце посідає тритомник, виданий київським видавництвом «Дніпро» 1964 року [3]. Борис Тен дуже радів його появі й пишався, що там, у першому томі, були вміщені його переклади – «Життя і смерть короля Річарда III», «Віндзорські жартівниці». Не без його ентузіазму та конкретної перекладацької роботи на світ з'явився у тому ж таки видавництві «Дніпро» шеститомник творів Шекспіра (1984–1986), куди увійшли такі переклади майстра: «Річард III» (т. 1), «Тіт Андронік» (т. 1), «Макбет» (т. 5),

«Антоній і Клеопатра» (т. 5). На жаль, перекладач своїх результатів творчої праці у цьому шеститомнику вже не побачив: у березні 1983 року його не стало.

Переклад драматичного твору ускладнює завдання перекладача, який, за твердженням американського дослідника Джорджа Велворта, опиняється перед двома основними проблемами: проблемою «вимовлюваності» (speakability) і проблемою стилю (style) [5, с. 140-146]. Під «вимовлюваністю» розуміється ступінь легкості вимовляння слів у перекладному тексті, який є важливішим за дотримання принципу стислості (concision). Під «стилем» розуміється та якість перекладу, завдяки якій п'єса звучить невимушено й знайомою аудиторії мовою: неначе вона й була написана цією мовою-сприймачем. Тож єдино прийнятною формою драматичного перекладу, за Дж. Велвортом, є «ситуативна концептуалізація» (situational conceptualization), тобто відтворення іншою мовою ситуації, чи зв'язного семантичного блоку, у висловах культурного середовища цієї мови.

«Містками» до глибшого розкриття тексту В. Шекспіра для Бориса Тена були окреслені неокласиками принципи збалансованого перекладу, що їх майстер осмислив у своїх перекладознавчих студіях і реалізовував у власних перекладах.

Для Бориса Тена важливо те, що перекладач повинен зуміти передати ритміку та мелодійність драматичного тексту й при цьому максимально зберегти його зміст. Суттєва особливість Бориса Тена як перекладача – його образно-мелодійна мова, що легкою формою й простотою поетичного вислову наближається до музичного речитативу й водночас надзвичайно емоційна, динамічна і пластична.

Що ж до глибини поетичного вислову й відчуття мовних тонкощів першотвору, то переклад Бориса Тена сприймається семантично насиченим і є порівняно з переважною більшістю перекладів попередніх періодів якісно новим етапом осягнення поезики та проблематики першотвору. Його переклади драматичних текстів В. Шекспіра – композиційно продумані, емоційно доволі стриманіші, опосередковані необхідністю вдумливого читання. Перекладач тут – не так безпосередній учасник сценічних подій, як майстер складних шахових композицій, який з певної відстані зважає оптимальні рішення, добираючи найвідповідніші фігури. Це переклад, що формує інтелектуалів і потребу в добрій освіті та знанні Шекспірової творчості. Текст Бориса Тена звучить так невимушено й природно, ніби ллється пісня.

Працюючи спільно з майстром, поет-перекладач В. Гуменюк помітив чимало такого із досвіду Бориса Тена, що стосується мистецтва поетичного перекладу. Борис Тен тонко відчував не лише проблематику, специфіку образів-персонажів у творах Шекспіра, а і його стилістику, особливе мовлення. Зокрема, Борис Тен звернув увагу на те, що у Шекспіра кожен рядок – по-своєму завершена фраза, на що слід зважати перекладачеві. Але при цьому майстер вважав, що ставитися до рядка слід не сліпо, догматично, а мати на увазі, що подекуди й у самого драматурга все ж трапляються закінчення фраз посеред рядка, урізані рядки тощо. Головне, що варто врахувати у цих випадках, – при перекладі необхідно домагатися, аби фраза (навіть переходячи з рядка в рядок) звучала природно, органічно. «Борис Тен, – зазначає В. Гуменюк про ставлення перекладача до текстів Шекспіра, – був рішучим прихильником однакової кількості рядків в оригіналі й перекладі. Збільшення такої

кількості вважав поразкою, ознакою невміння зорієнтуватись у невичерпному багатстві мовної стихії. Безвихідних моментів, казав, не буває – скільки разів зневірився знайти вдалий український відповідник, а врешті-решт знаходив» [1, с. 376]. Перекладаючи Шекспіра, Борис Тен зважав не лише на специфіку англійського тексту, а й на закономірності та особливості української традиційної версифікації та мови.

У здійснених Борисом Теном перекладах п'єс В. Шекспіра здебільшого гармонійно втілюється добре організована система перекладацьких прийомів, яка відповідає суттєвим взаємопов'язаним критеріям концепції перекладу. Спробуємо це дещо конкретизувати, звернувшись до характерних прикладів з творчої практики перекладача, а саме з його версії п'єси В. Шекспіра «Антоній і Клеопатра».

1. Уникання парафраз та імітацій, увага до поетичної деталі

У відтворенні Шекспірового тексту Борис Тен тримається принципу лексичної відповідності, нерідко вдаючись у цьому зв'язку до словотворення й формальних експериментів. Перекладач об'єктивно уникає парафраз (повних або часткових фразеологічних еквівалентів) та імітацій (функціональних аналогів). Ось промовистий зразок з п'єси:

Let Rome in Tiber melt, and the wide arch / Of the ranged empire fall! Here is my space. / Kingdoms are clay: our dungy earth alike / Feeds beast as man: the nobleness of life // Is to do thus [5].

Хай з Тібром сплине Рим, / Склепіння хай завалиться державне, – / Моя оселя – тут! Всі царства – тлін. / Земля – лиш гній, однаково корисний / Людині й звіру. Велич вся життя / У цьому ось [4, т. 5, с. 419; надалі при цитуванні перекладу вказується лише сторінка].

2. Дотримання версифікаційних особливостей першотвору

Рима в Шекспірових драмах несе на собі екстратекстуальне смислове навантаження, вживаючись головно з метою надання афористичної виразності та ємності вислову й частіше зустрічається наприкінці монологів. Для Бориса Тена найголовніше зберегти загальний дух і ритм першотексту. У його перекладацькій практиці це стало законом. Аналоги шекспірівським римам, точним, асонансним чи тавтологічним, неодмінно присутні у перекладах майстра. Ось деякі приклади: «Ми розлучаємось... Та ні, *не те*. / Ми так кохалися... Ні, знов *не те*» [с. 429]; Ти будеш і на віддалі зі *мною*, / А я, відпливши, залишусь з *тобою* [с. 429].

Так само майстер неодмінно зберігає експресивний лексичний повтор: «Хто перший пригощає? Киньмо *жереб* <...> / Ні, киньмо краще *жереб* [с. 453]»; Моя ти найдорожча! Щоб *тебе* – / Та скривдити отак! Боги небесні // Поможуть нам помститися за *тебе* [с. 472].

3. Ставлення до перекладу як до сфери поетичного мовотворення

Зберігається висока концентрація метафоричних висловів: «Хай *розцвітить* // *Любовний чар* твої побляклі губи! / *З'єднай красу з підступністю і хиттю*, / В бенкетах *затумань* гульвісі *мозок* [с. 435]»; «Надто ти гарячий. // *Не воруйши жарин*» [с. 437]; «Мов царський трон, *сіяла* над водою / Її *галера*, золотом покрита; / *Вітрила* пурпуром *цвіли* пахучим, / Аж *вітер млів* з жаги до них, і *весла* / Сріблясті влад *торкалися* води / Під звуки флейт, за ними *хвильки бігли*, / Природи

мрію найяснішу. <...> / І леготом барвистих опахал / Їй лица ніжні обвівали, й *цвів* / Ще більше їх *рум'янець*» [с. 443]; «*Линув* з галери *аромат п'янки* на берег» [с. 443]; «*Покірни* Цезареві й *кості* в грі» [с. 445]. Так само важлива передача афористичної влучності поетичного вислову: «*Для справ назрілих завжди слушний час*» [с. 437]; «*Світ і обов'язки державні часом / Нас будуть розлучать*» [с. 444]; «*Я хочу музики! Це хліб душі, / Що живить нас в коханні*» [с. 446]. Не лишається не поміченою й афористична побудова цілої поетичної строфи: «*Підходь, не бійся. Чесний, та невдячний / Труд – вість приносить лиху. Приємна / Стоусто хай лунає, а погану / І так відчуєм*» [с. 449]; «*Як згода є, то розійдімось мирно, / Ні лез, ані щитів не пощербивши*» [с. 452]; «*Доля зла лице й порила, / Та серця не доступиться вона / І не підкорить*» [3, с. 453]; «*Наш час багатий на нові тривоги, / Їх кожна мить народжує на світ*» [с. 475]; «*Ніж із пораненим дражнитись левом, / То краще з левеням*» [с. 485].

Борис Тен відомий насамперед як автор українських інтерпретацій славетного епосу Гомера – поем «Ліада» та «Одіссея», а також шедеврів давньогрецької драматургії – творів Есхіла, Софокла, Еврипіда. Досвід, здобутий у процесі освоєння античної епічної й драматичної поезії, кельми прислужився і в зверненні до класичних зразків інших літератур. Особливе місце тут належить драматургії В. Шекспіра. У збереження семантичних та формальних особливостей творів великого англійця, їх композиційно-структурних рис Борис Тен виявив неабияку точність, подекуди навіть педантичність. При тому його переклади відзначаються цілковитою природністю мовного звучання, легкістю й невимушеністю віршованого плину. Ці загальні спостереження мають бути підкріплені ретельним аналізом творчих осягнень перекладача, більш конкретним окресленням особливостей його інтерпретації окремих п'єс В. Шекспіра. Як бачимо, тут маємо широке поле для дальших досліджень.

Список літератури

1. Гуменюк В. *Amici vitam ornant* / В. Гуменюк // Жадань і задумів неспокій. З творчої спадщини Бориса Тена : вірші, переклади, статті, листи, спогади. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 365–376.
2. Опанасюк О. Чи затишно пані провінції в Житомирі? / О. Опанасюк. – Житомир, 2000. – 320 с.
3. Шекспір В. Твори : в 3 т. / Вільям Шекспір [переклад з англійської]. – К. : Дніпро, 1964.
4. Шекспір В. Твори : в 6 т. / Вільям Шекспір [переклад з англійської]. – К. : Дніпро, 1984–1986.
5. Wellwarth G. E. *Special Considerations in Drama Translation* / Wellwarth George E. // *Translation Spectrum : Essays in Theory and Practice* [Ed. by Rose, Marilyn Gaddis]. – Albany : State University of New York Press, 1981. – P. 140–146.
6. Shakespeare W. *Antony and Cleopatra* / William Shakespeare. – Режим доступу: William%20Shakespeare%20-%20Antony%20and%20Cleopatra.pdf.

Бойкарова Л. Р. Драматургія Уильяма Шекспира в творческих интересах Борис Тена / Л. Р. Бойкарова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Часть 2. – С. 8–12.

Статья посвящена обзору переводов драматических пьес В. Шекспира, осуществленных Борисом Теном. Для мастера важно, чтобы в переводе были переданы ритмика и мелодичность оригинального текста и при этом максимально сохранено его содержание. Переводы Бориса Тена семантически

насыщены, свидетельствуют о тонком ощущении речевых нюансов первоисточников, о глубоком постижении их поэтики и проблематики.

Борис Тен отдает себе отчет в том, что произведения В. Шекспира требуют вдумчивого чтения и трактовки. Переводчик здесь – не столько непосредственный участник сценических событий, сколько мастер сложных шахматных композиций, который из определенного расстояния взвешивает оптимальные решения, подбирая подходящие фигуры. Это перевод, который формирует интеллектуалов и потребность в хорошем образовании и знании творчества Шекспира. При этом драматический текст Бориса Тена звучит вполне непринужденно и естественно, можно сказать, то есть льется, как песня.

Ключевые слова: Борис Тен, оригинал, перевод, драматический текст, поэтический язык, рифма.

Boykarova L. R. Boris Ten as a translator of dramatic works by William Shakespeare / L. R. Boykarova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. Part 2. – P. 8–12.

The article under discussion is intended to examine the translations of W. Shakespeare's dramatic plays by Boris Ten. Boris Ten's points out that a translator must manage to pass rhythmic and tunefulness of dramatic text and here maximally to save his maintenance. It is shown that the content depth of poetic utterance, Boris Ten's translation is perceived richer in content, semantically intensity and is new, in intellectual and, especially, linguistic features by more mature stage of understanding of poetics and subject matter of original in many strophes.

Translation of W. Shakespeare's dramatic texts is compositionally thoughtful, more emotionally restrained, mediated the necessity of the serious reading. A translator here is as a master of difficult chess compositions, which from certain distance weighs optimum decisions, chosen additionally correspondence figures. It is a translation which forms intellectual persons and requirement in good education and knowledge of W. Shakespeare's creation. Boris Ten's dramatic text sounds so naturally that flows as a song.

Boris Ten's translations of Shakespeare's dramatic text is marked by high of translating trade, naturalness of the linguistic sounding with a maintenance composition structural features of original.

Keywords: Boris Ten, art translation, dramatic text, poetical language, rhyme.